

บทที่ 6

บทสรุป

การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2435 เกิดจากภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ประกอบกับระบบราชการแบบจารีตมีข้อจำกัดหลายด้านทั้งโครงสร้างมีความซ้ำซ้อนทำให้เกิดความล่าช้าในการบริหารงาน พระมหากษัตริย์ไม่สามารถควบคุมกำลังคนได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิรูปการปกครองเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ส่งผลทำให้เกิดรัฐชาติอันมีอาณาเขตแน่นอน สร้างระบบราชการที่มีโครงสร้างแยกการบริหารงานตามหน้าที่ รัฐเกิดเอกภาพภายในสามารถเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมตะวันตกได้อย่างเข้มแข็งขึ้น

ระบบราชการแบบตะวันตกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้ได้รับอิทธิพลจากการเสด็จประพาสประเทศออสเตรียในอินเดีย ชวา และมลายู ระบบราชการแบบใหม่นี้มีโครงสร้างการบริหารงานแบ่งเป็นกระทรวงซึ่งขอบข่ายความรับผิดชอบเฉพาะด้านตามหน้าที่ ส่งผลทำให้รัฐมีความต้องการบุคคลที่มีความรู้เชิงเทคนิควิชาเฉพาะด้าน เพื่อเข้ารับราชการในสาขาต่างๆ ตามความสามารถ แต่บุคคลเหล่านี้มีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอต่อระบบ ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ปัญหาด้วยการจ้างชาวต่างชาติมาเป็นที่ปรึกษา และส่งบุคคลไปศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาเข้ารับราชการรวมทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมในรัชกาลต่อๆ ไปด้วย เพราะการใช้ชาวต่างชาตินั้นมีข้อจำกัดในเรื่องความจงรักภักดีต่อรัฐ และอาจมีปัญหาการแทรกแซงภายในเกิดขึ้นได้ จึงมีการสร้างโรงเรียนชั้นสูงเฉพาะด้านเพื่อผลิตบุคคลเข้ารับราชการให้เพียงพอต่อระบบไปก่อนในระดับหนึ่ง นับเป็นการเปิดโอกาสให้สามัญชนได้มีโอกาสเข้าศึกษาเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคมด้วยการเข้ารับราชการได้ อย่างไรก็ดีโรงเรียนเหล่านี้ยังไม่มีคุณภาพมากนัก เพราะประสบกับปัญหาในด้านการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร

ภายหลังการเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป เพื่อนำความรู้และประสบการณ์จากการทอดพระเนตรกลับมาพัฒนาบ้านเมืองในกิจการด้านต่างๆ จากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก(พ.ศ. 2440) ทำให้ทรงเห็นปัญหาเรื่องนักเรียนส่วนมากต้องใช้เวลาศึกษาอยู่ในยุโรปเป็นเวลานาน ทำให้เปลืองพระราชทรัพย์โดยไม่จำเป็นอีกทั้งไม่ทันกับความต้องการของราชการ โดยทรงสอบถามไปยังพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เพื่อให้มีการส่งรายงานมาทูลเกล้าฯ ถวายในต่อมา ในรายงานระบุ

ถึงสาเหตุที่นักเรียนเรียนได้ช้าเพราะมีพื้นฐานความรู้ไม่ดีและต้องใช้เวลาในการเรียนภาษามาก ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเร่งพัฒนาการศึกษาภายในให้มีคุณภาพดีขึ้น เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานสามารถไปศึกษาต่อยอดในยุโรปและกลับมาเข้ารับราชการได้รวดเร็วขึ้น

การจัดการศึกษาของไทยในระยะแรกดำเนินไปได้ช้าเพราะขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง แม้จะมีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นแต่ก็เสนาบดียังขาดความเชี่ยวชาญโดยตรง อีกทั้งงบประมาณมีจำกัด สิ่งเหล่านี้ทำให้การศึกษาในระยะแรกยังไม่ก้าวหน้าทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ การเสด็จประพาสยุโรปมีผลนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไทยอย่างกว้างขวาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเร่งแก้ปัญหาโดยการปรึกษาบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาสู่การจัดทำโครงการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2441 อันเป็นแม่แบบในการจัดการศึกษาไทยอย่างมีทิศทางครั้งแรก โครงการศึกษา 2441 ได้ระบุถึงแผนการจัดตั้งรัตนโกสินทร์สาธิตวิทยาลัยซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ด้วยจะรวมโรงเรียนชั้นสูงเข้าไว้ด้วยกันโดยให้มีศูนย์กลางแห่งหนึ่ง ซึ่งมีแผนการจัดตั้งในอีก 10 ปี หลังจากที่มีการศึกษาการศึกษาในระดับชั้นประถมและมัธยมศึกษาก้าวหน้าไปในระดับหนึ่ง รวมทั้งเพื่อให้โรงเรียนชั้นสูงได้พัฒนาไปในระยะหนึ่งก่อนด้วย นับเป็นความคิดของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการครั้งแรก เพราะมีความคิดของการรวมโรงเรียนชั้นสูงเข้าไว้ด้วยกัน อันแตกต่างจากแนวคิดเรื่องการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มีอยู่แต่เดิมซึ่งหมายถึงการจัดตั้งโรงเรียนชั้นสูงเฉพาะทาง

ในระหว่างที่มีแผนการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ผู้นำทางการศึกษาไทยได้มีความพยายามรวบรวมแนวคิดจากต่างประเทศโดยการส่งบุคคลต่างๆ ไปศึกษาดูงานเพื่อศึกษารายละเอียดจากประเทศต่างๆ เช่น อินเดีย ญี่ปุ่น เยอรมนี ปกติเวีย เป็นต้น ประกอบกับบุคคลที่ส่งไปศึกษาดูงานนั้นมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับด้านการศึกษาโดยตรง และมีความพยายามในการศึกษาหาข้อมูลอย่างจริงจัง ทำให้มีการนำแนวคิดการศึกษาดูงานจากต่างมาประเทศกลับมาพิจารณา เพื่อประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยของไทย

แผนการศึกษาของญี่ปุ่นและอินเดียนั้นเป็นแผนการศึกษาที่ได้รับแนวความคิดจากทางยุโรปมาอีกทอดหนึ่ง โดยอินเดียได้รับแนวความคิดหลักมาจากอังกฤษในเรื่องของการจัดการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยแบบอาณานิคมโดยเลือกมาจากมหาวิทยาลัยรุ่นใหม่ๆ ของอังกฤษที่เน้นการสอบ โดยวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของอังกฤษนั้นมีความมุ่งหมายที่จะต้องการผลิตคนให้คอยทำหน้าที่รับใช้อาณานิคมต่อไป หากแต่ไม่ได้ต้องการส่งเสริมให้เป็นเสรีชนอย่างแท้จริง สำหรับการจัดการศึกษาแบบที่อินเดียใช้นั้นสิ่งที่น่ากังวลที่สุดคือการฝึกรบมปมนิสัยของเด็ก จึงเห็นว่าแนวความคิดแบบสุภาพบุรุษนี้เป็นสิ่งที่ไทยควรรับแบบอย่างมาจากอังกฤษ

แต่รูปแบบการศึกษาของทางอังกฤษนั้นไม่เหมาะสมกับประเทศไทยเพราะอังกฤษไม่ใช่ประเทศราชาธิปไตยพร้อมทั้งยังต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากด้วยเหตุนี้การปรับรูปแบบการศึกษาของไทยจึงเป็นการรับผ่านอาณานิคมอีกทอดหนึ่ง ซึ่งแนวคิดนี้ได้มีส่วนสำคัญยิ่งอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อมีพระราชประสงค์ที่จะก่อตั้งมหาวิทยาลัย ส่วนแผนการศึกษาจากญี่ปุ่นนั้นพบว่าเป็นการรับแนวคิดมาอีกทอดหนึ่งจากเยอรมันโดยมีการจัดการศึกษาแบบโรงเรียนชั้นสูง โดยนำโรงเรียนชั้นสูงนั้นจัดเข้ารวมกันเรียกว่ามหาวิทยาลัย จะสังเกตได้ว่าสาขาที่เปิดการเรียนการสอนในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในเวลาต่อมานั้นมีความใกล้เคียงกับญี่ปุ่นเป็นอย่างยิ่ง เพราะเนื่องจากไทยได้มีการนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่อความเหมาะสมของประเทศ

หลังการปฏิรูปการปกครองส่วนมณฑลเทศาภิบาลจึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการใช้บุคคลอย่างเร่งด่วนผลิตบุคคลเข้ารับราชการในส่วนทางด้านการศึกษาโดยการจัดตั้งโรงเรียนขนาดเล็กขึ้น ครั้นเมื่อโรงเรียนขนาดเล็กได้ดำเนินการมาจนถึงความมุ่งหมายระดับหนึ่งแล้ว ต่อมาทางกระทรวงมหาดไทยจึงต้องการบุคคลเข้ารับราชการน้อยลงจึงทำให้ผู้อำนวยการทบพวนจุดหมายของโรงเรียนแล้วทำการปรึกษากับผู้บริหารทางการศึกษาว่าควรดำเนินการอย่างไรต่อไป โดยตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นแต่ปรากฏว่าสถานที่ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยในตอนแรกในวันนั้นคับแคบจนเกินไปจึงทรงแนะนำให้ไปตั้งที่ทางปทุมวัน ผลปรากฏว่ากระทรวงกลาโหมกำลังต้องการใช้สถานที่แห่งนั้นอยู่พอดี ดังนั้นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีจึงได้มีโอกาสกราบบังคมทูลเรื่องดังกล่าวต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าควรนำเงินที่เหลือจากพระบรมรูปทรงม้ามาจัดสร้างมหาวิทยาลัย ในเวลาต่อมาจึงได้ส่งบุคคลไปสอบถามความเห็นต่อสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงเห็นพ้องจึงได้มีการสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นโดยมีวิวัฒนาการมาจากโรงเรียนขนาดเล็กโดยให้ย้ายมาจัดการเรียนการสอนรวมอยู่ที่ทางปทุมวัน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการขยายความมุ่งหมายของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อผลิตคนนอกเหนือจากการรับราชการโดยได้ทรงปรึกษากับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งได้ทูลความเห็นที่ได้ศึกษาดูงานมาจากทางอินเดียและญี่ปุ่นเพื่อประกอบการตัดสินใจพระทัย จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย

การศึกษาพัฒนาของมหาวิทยาลัยในช่วงปี พ.ศ. 2459-2475 พบว่าการจัดการศึกษาภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังคงมีเพียงแต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงแห่งเดียวซึ่งเป็นพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริขึ้นเพื่อขยายความมุ่งหมายจากโรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่มุ่งผลิตคนเข้ารับราชการเป็นหลักให้มหาวิทยาลัยมีลักษณะคล้ายกับตลาดวิชา แต่จากผลการศึกษาพบว่าการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาต่างๆ ก็ยังมุ่งเน้นตามความต้องการของหน่วยงานในภาครัฐเป็นหลัก นิสิตที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละคณะเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วยังคงเข้ารับราชการเป็นส่วนมาก โดยนิสิตที่สำเร็จการศึกษาจากคณะแพทยศาสตร์ก็ออกไปรับราชการตามโรงพยาบาล นิสิตคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ส่วนมากเข้ารับราชการครู นิสิตคณะรัฐประศาสนศาสตร์เข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทยเพื่อที่จะเป็นนายอำเภอหรือผู้ว่าราชการจังหวัดโดยในตอนแรกรับหน้าที่ในตำแหน่งเสมียนสำรองราชการก่อน มีเพียงนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์คณะเดียวเท่านั้นที่พบว่านิสิตเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะสามารถเข้าทำงานในหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้อย่างกว้างขวาง เช่น กรมรถไฟ กรมชลประทาน กรมไฟฟ้า กระทรวงเกษตร หรือบริษัทเอกชนทางด้านวิศวกรรมและเครื่องจักรกล

ผลการจัดการศึกษาภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในช่วงนี้พบว่าสามารถจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาได้เพียงคณะเดียวเท่านั้นคือคณะแพทยศาสตร์โดยได้รับปริญญาเวชบัณฑิตซึ่งเกิดจากการที่คณะแพทยศาสตร์ได้ปรับปรุงหลักสูตรภายใต้ความร่วมมือกับมูลนิธิโรคกีเฟลเลอร์โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์เป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยในการเจรจาจนประสบความสำเร็จโดยสามารถปรับปรุงหลักสูตรแพทยศาสตร์บัณฑิตให้ถึงขั้นปริญญาเป็นครั้งแรกได้ในปี พ.ศ. 2466 และมีผู้สำเร็จการศึกษาครั้งแรกในปี พ.ศ. 2471 ส่วนการจัดการเรียนการสอนของคณะอื่นๆ สามารถจัดการเรียนการสอนในชั้นประกาศนียบัตรเท่านั้น เพราะเนื่องจากในเวลานั้นการสถาปนามหาวิทยาลัยตั้งขึ้นจากความไม่พร้อมเท่าที่ควรนัก ประกอบกับมีผู้สนใจมาเรียนการศึกษาในระดับสูงยังมีจำนวนน้อยเพราะรีบเร่งเข้าทำงาน ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมบริบูรณ์(มัธยมศึกษาปีที่ 8) มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ประกอบกับการที่รัฐบาลยังขาดแคลนในเรื่องของงบประมาณ บุคลากร ความไม่พร้อมของสถานที่และอุปกรณ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยเป็นไปได้ช้า

ภารกิจหลักในการดำเนินงานของทางมหาวิทยาลัยยังมีความมุ่งเน้นในด้านการเรียนการสอนเท่านั้น การสอบไล่ให้ปริญญาสามารถทำได้เพียงคณะเดียว ส่วนการค้นคว้าวิจัยนั้นปรากฏเพียงการทำวิทยานิพนธ์ประกอบหลักสูตรของคณะแพทยศาสตร์เท่านั้น ผลการบริหารและดำเนินงานของทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระยะแรกมีอุปสรรคที่สำคัญอยู่ 4 ประการคือ ด้านงบประมาณ ความพร้อมของสถานที่ หลักสูตร และการขาดแคลนอาจารย์จึงทำ

ให้มหาวิทยาลัยนั้นยังค่อนข้างล่าช้าอยู่มาก การบริหารส่วนมากยังคงอยู่ในการดำเนินการของ เสนาบดีกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลักมาอย่างต่อเนื่องโดยยังไม่มีให้ มหาวิทยาลัยมีอิสระปกครองตนเอง (โดยในเวลานั้นมีเสนาบดีกระทรวงธรรมการเพียง 2 ท่าน คือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและพระองค์เจ้าธานีนิวัติ อำนาจและบทบาทของผู้บัญชาการ มหาวิทยาลัยยังมีค่อนข้างน้อยเพราะเนื่องจากมหาวิทยาลัยต้องขึ้นตรงต่อกรมมหาวิทยาลัยและ กระทรวงธรรมการอีกทีหนึ่ง ส่วนอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยนั้นมีพบผู้ที่มีบทบาทเพียง 2 ท่าน เท่านั้น คือ สมเด็จพระยาไชยนาทนเรนทร และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์

การที่มหาวิทยาลัยมีอุปสรรคในการดำเนินงานเป็นอย่างมากในระยะแรก จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงหาวิธีการในการพัฒนามหาวิทยาลัย โดยการตั้ง คณะกรรมการดำรงรูปการขึ้นมาเพื่อพัฒนาหาหนทางในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยซึ่งมี แนวคิดที่สำคัญอยู่ 2 ท่านคือแนวพระดำริของสมเด็จพระยาไชยนาทนเรนทร และสมเด็จพระ เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ปรากฏว่าแนวคิดที่ได้รับการพิจารณามากที่สุดคือแนวพระดำริ ของสมเด็จพระยาไชยนาทนเรนทรเพราะเนื่องจากมีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับ สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจมากกว่า

สภาพสังคมโดยทั่วไปของนิสิตนั้นมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันโดยมีการจัด กิจกรรมร่วมกันเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ และมีการจัดตั้งสโมสรนิสิตขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานกลาง ของการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีการดำเนินงานในหลากหลายด้าน โดยอุปสรรคที่พบบ่อย ที่สุดของสโมสรคือปัญหาในเรื่องการบริหารทางการเงิน ส่วนความสัมพันธ์ของนิสิตระหว่างเพศ ในระยะแรกยังค่อนข้างมีช่องว่างทางด้านประเพณีทางสังคมจึงทำให้มีการจับกลุ่มในระหว่าง เพศเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคณะส่วนมากเป็นไปด้วยดีเพราะนิสิตส่วนมากยังคงอาศัยอยู่ใน หอพักร่วมกัน แต่ภายหลังจากที่มีจำนวนนิสิตมากขึ้นทำให้นิสิตทุกคณะมีความสัมพันธ์ ไกลชิดกันน้อยลง ส่วนความสัมพันธ์ภายในคณะเป็นไปด้วยดี รูปแบบการจัดกิจกรรมส่วนมาก เน้นทางด้านกีฬาและความบันเทิงเป็นหลักโดยกิจกรรมที่พบได้แก่ การแข่งขันกีฬา การแสดง ละคร การทำหนังสือพิมพ์ งานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า เป็นต้น ส่วนบทบาทที่นิสิตมีต่อ สังคมนั้นยังมีน้อยเพราะเนื่องจากนิสิตในเวลานั้นยังสนใจเฉพาะเพียงทางการเรียนและการ เล่นเป็นหลักยังไม่ได้มีความสนใจทางด้านการเมืองแต่อย่างใด ส่วนความสัมพันธ์กับอาจารย์นั้น มีความใกล้ชิดและเป็นไปด้วยดี

การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ.2475-2485 พบว่ามหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้จัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยให้กว้างขวางสู่ราษฎรให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น โดยนำแนวคิดหลักมาจากฝรั่งเศส แล้วนำมาผสมผสานให้เข้ากับบริบททางสังคมและการเมืองของไทยโดยมีการบริหารในรูปแบบ

อิสระแบบนิติบุคคลจึงทำให้งานของมหาวิทยาลัยก้าวหน้าไปได้ไกลเพราะเนื่องมาจากการมีระบบที่ดีและมีบุคลากรที่มีความสามารถ

การจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้มีรูปแบบตลาดวิชาจึงทำให้บุคคลเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยได้เป็นจำนวนมาก และมีผู้สำเร็จการศึกษาในเวลาต่อมาระดับหนึ่ง โดยบุคคลเหล่านี้ในเวลาต่อมาได้เข้ารับราชการในหน่วยงานของรัฐเป็นหลัก ซึ่งภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วรัฐได้มีความต้องการบุคคลที่มีความรู้ทางด้านการเมืองและกฎหมายเข้ารับราชการเป็นจำนวนมากยิ่งขึ้น ส่วนการจัดการศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการขยายสาขามากขึ้นโดยเฉพาะสาขาทางด้านวิทยาศาสตร์เพื่อผลิตบุคคลบุคคลทำงานในรูปแบบตลาดวิชา แต่ยังคงรับได้แค่เพียงจำกัดจำนวนในรูปแบบของมหาวิทยาลัยปิด ในช่วงเวลานี้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีความมุ่งหมายที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่มุ่งเน้นคนเข้ารับราชการเป็นหลัก โดยเปิดการเรียนการสอนในหลายหลักสูตรสาขา โดยสาขาที่สามารถผลิตตอบสนองเอกชนได้มากที่สุดคือสาขาวิศวกรรมศาสตร์

การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสมัยช่วงปี พ.ศ. 2486-2500 พบว่ามีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นใหม่ 3 แห่งคือมหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์นั้นมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่แตกต่างกันออกไปเฉพาะด้าน แต่ทั้งนี้มีความมุ่งหมายเดียวกันคือการรับใช้นโยบายการสร้างชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์มีความมุ่งหมายในการพัฒนาทางด้านการสาธารณสุข เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดีเช่นเดียวกับนานาอารยประเทศในการเสริมสร้างภาพลักษณ์ให้ไทยพ้นจากความล้าหลังหรือป่าเถื่อน เพราะตามนโยบายที่ไทยจะไปสู่มหาอำนาจได้นั้น ประชาชนจะต้องมีสุขภาพที่ดีเสียก่อน นอกจากนี้กิจการสาธารณสุขมีความจำเป็นอย่างยิ่งขั้นพื้นฐานต่อสังคมไทย ส่งผลทำให้การพัฒนามหาวิทยาลัยได้ให้ความสำคัญมากที่สุด

มหาวิทยาลัยศิลปากรมีความมุ่งหมายเพื่อทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและสนองตอบปัจจัยทางการเมืองในเรื่องของการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรม โดยงานทางศิลปะทางด้านประติมากรรมและจิตรกรรมได้เป็นสองคณะที่ได้จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะเนื่องจากสามารถถ่ายทอดรับใช้อุดมการณ์ทางการเมืองของผู้นำรัฐได้เป็นอย่างดี เช่น ภาพวาด งานปั้น อนุสาวรีย์ เป็นต้น การสถาปนามหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้นเป็นสถานศึกษาทางด้านศิลปะในระดับมหาวิทยาลัยมีผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม

แต่การสถาปนาได้เกิดขึ้นท่ามกลางความไม่พร้อมในหลายด้าน ทั้งความจำกัดของสถานที่
งบประมาณที่ขาดแคลน การขาดความเอาใจใส่อย่างแท้จริง จึงทำให้ฐานะของมหาวิทยาลัย
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2486-2500 นั้นอยู่ในฐานะที่ไม่แตกต่างจากโรงเรียนสอนวิชาชั้นสูงโดยทั่วไปที่
ดำเนินการเรียนการสอนแบบอรรถภาพ การใช้คำนำหน้าว่า “มหาวิทยาลัย” เป็นเพียงการทำ
ตามกระแสค่านิยมทางสังคม ไม่ได้มีความมุ่งหมายในการส่งเสริมให้มีฐานะสมกับเป็น
มหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง การพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากรอย่างแท้จริงได้เกิดขึ้นภายหลังจาก
การกระตุ้นของสื่อมวลชน บุคคลภายในมหาวิทยาลัย อาจารย์ และนักศึกษา บุคคลเหล่านี้ได้มี
บทบาทสำคัญในการเรียกร้องกระตุ้นให้มหาวิทยาลัยศิลปากรนั้นได้รับความสนใจจนสามารถ
พัฒนาขึ้นอย่างสมบูรณ์ภายหลังจากเมื่อได้มีสถานที่ตั้งอันแน่นอนของมหาวิทยาลัยที่วังท่าพระในปี
พ.ศ. 2507 จึงทำให้การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยก้าวหน้าเรื่อยมาตามลำดับเหตุผลของ
นโยบายการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรม จอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นเกิดจากความพยายามในการ
สร้างเงื่อนไขทางวัฒนธรรมแบบใหม่เพื่อให้คนยอมรับอำนาจทางการเมืองของรัฐ โดยมุ่งที่จะ
ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยให้สอดคล้องกับการสร้างชาติใน
ความหมายใหม่ที่มีลักษณะเป็นอารยะ มีการออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ให้คนไทยปฏิบัติ
ตามวัฒนธรรมแห่งชาติ สื่อต่าง ๆ รวมทั้งศิลปะถูกนำมาใช้เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมให้เป็นที่
ยอมรับและนิยมในหมู่ประชาชน แนวคิดเรื่องชาตินิยมจึงถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลเรียกร้องให้
ประชาชนให้ความร่วมมือแก่รัฐ โดยกระตุ้นให้รู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องสร้างความเจริญให้กับ
ชาติด้วยการปฏิบัติตามนโยบายวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างแนวคิดชาตินิยมนั้นเป็นจุดเด่นในการ
รักษาอำนาจของผู้นำรัฐให้คงอยู่ได้อย่างมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี
พ.ศ. 2475 เป็นเพียงการย้ายศูนย์อำนาจการปกครองแต่ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเปลี่ยนแปลง
ทางวัฒนธรรมของคนไทย รัฐบาลของคณะราษฎรในช่วงแรกจึงไม่สามารถครอบงำอุดมการณ์
ทางวัฒนธรรม ผลก็คือคนไทยส่วนใหญ่ยังคงดำเนินชีวิตตามแบบครรถงเดิมในระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และยังเป็นประเด็นที่ให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดอันเป็นอุปสรรคต่อ
การปกครองของผู้นำสามัญชนและสันลอนเสถียรภาพของอำนาจรัฐใหม่ การเปลี่ยนแปลงทาง
การเมืองจึงไม่สามารถให้หลักประกันความมั่นคงได้ จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงได้ตระหนักถึง
เงื่อนไขดังกล่าวนำมาสู่การสร้างวัฒนธรรมแบบใหม่ในเวลาต่อมา

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มีความมุ่งหมายในการผลิตบุคคลเพื่อพัฒนา
ทางการเกษตรให้ก้าวหน้าเป็นสำคัญเพื่อสนับสนุนนโยบายชาตินิยมทางด้านเศรษฐกิจ โดย
การสนับสนุนให้คนไทยเป็นผู้ควบคุมเศรษฐกิจภายในประเทศ เพื่อลดอิทธิพลการแทรกแซง
ของต่างชาติโดยเฉพาะจีนเพื่อนำไปสู่การสร้างชาติด้วยระบบทุนนิยมโดยรัฐ ซึ่งในเวลานั้นการ
เลี้ยงสัตว์เช่น หมู ไก่ การปลูกผัก ได้ตกอยู่ในมือของชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก การจัดตั้ง
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นอกจากจะเป็นการส่งเสริมทางด้านอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังได้มี
ส่วนสำคัญในการกระตุ้นการผลิตเพื่อส่งออกด้วยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจไทย

พัฒนาการของมหาวิทยาลัยที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้เป็นไปได้ค่อนข้าง เพราะอันเนื่องมาจากความคิดขัดแย้งเรื่องปัญหาทางการเงินเป็นสำคัญโดยมหาวิทยาลัยที่ประสบปัญหาในการพัฒนามากที่สุดคือมหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์นั้นได้รับการส่งเสริมเป็นอย่างดีเพราะอันเนื่องมาจากความร่วมมือและช่วยเหลือจากต่างประเทศ ส่วนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นั้นได้รับพัฒนามากยิ่งขึ้นภายหลังจากที่ได้รับความร่วมมือจากสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา การพัฒนามหาวิทยาลัยในช่วงนี้ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจัง จนภายหลังเมื่อมีการจัดตั้งสภามหาวิทยาลัยหลังช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นไป จึงทำให้กิจการของมหาวิทยาลัยก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก ส่วนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการจัดการเรียนการสอนที่มีสาขาหลากหลายยิ่งขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการหน่วยงานต่างๆ ได้ทั้งภาครัฐและเอกชน มีการเปิดสาขาวิชาที่หลากหลายเป็นจำนวนมาก ส่วนมหาวิทยาลัยวิศวกรรมศาสตร์และการเมืองได้รับการเปลี่ยนชื่อให้เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเปลี่ยนหลักสูตรการสอนโดยการจัดแบ่งตามคณะ 4 คณะ โดยยังคงมีจุดเน้นทางด้าน การเมืองและเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศมากขึ้นในการปรับปรุงและพัฒนามหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ UNESCO ซึ่งเข้ามาช่วยเหลือรัฐบาลไทยในการพัฒนาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เพื่อรองรับการพัฒนา เศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2494 ได้ส่งเซอร์ชาร์ล ดาร์วิน ผู้เชี่ยวชาญด้านการอุดมศึกษาเข้ามาศึกษาเรื่องกิจการทางวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย เซอร์ ชาร์ล ดาร์วิน ได้สรุป รายงานฉบับหนึ่งเสนอต่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติและ รัฐบาลไทย โดยได้วิจารณ์ถึงสภาพโดยทั่วไปของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย และเสนอ แนวทางในการปฏิรูปมหาวิทยาลัยให้เป็นแบบมหาวิทยาลัยสากล ซึ่งให้เห็นว่าการแยกกันของ นโยบายบริหารมหาวิทยาลัย มีผลให้มหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง อยู่ในสถานภาพที่ไม่สามารถ พัฒนามาตรฐานทางวิชาการให้สมกับความเป็นมหาวิทยาลัยได้ จากข้อเสนอแนะของเซอร์ ชาร์ล ดาร์วิน มีผลต่อการปรับปรุงระบบบริหารอุดมศึกษาไทยในเวลาต่อมา โดยมหาวิทยาลัย ทั้ง 5 แห่งนี้มีการโอนย้ายเข้ามาอยู่ในสังกัดเดียวกัน ภายใต้การบังคับบัญชาของสำนัก นายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2499 โดยมีสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติเป็นองค์กรประสานงานเพื่อให้ มหาวิทยาลัยมีความร่วมมือกันในการปรับปรุงมาตรฐานทางวิชาการ การแก้ไขปัญหาการบริหารงานให้มีความเป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น อันส่งผลต่อพัฒนาการของมหาวิทยาลัยในเวลา ต่อมา